

ТЕОРІЯ ВЧИНКУ ТА СУЧАСНІСТЬ

ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ

*Збірник тез доповідей
Щорічного наукового
круглого столу*

Київ-2021

Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Лабораторія історії психології ім. В.А. Роменця
Лабораторія психології особистості ім. П.Р.Чамати

ТЕОРІЯ ВЧИНКУ ТА СУЧАСНІСТЬ

ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ

*Збірник тез доповідей
Щорічного наукового круглого столу
(20 травня 2021 року)*

Київ – 2021

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 8 від 24.06.2021 року).

Теорія вчинку та сучасність. До 95-річчя від дня народження Володимира Роменця / Збірник тез доповідей Щорічного наукового круглого онлайн-столу (м. Київ, 20 травня 2021 року) / за ред. С. Д. Максименка, В. В. Турбан. – Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021.– 41 с.

Редакційна колегія:

Максименко С. Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Турбан В. В.**, докторка психологічних наук, професорка; **Сердюк Л. З.**, докторка психологічних наук, професорка; **Бугайова Н. М.**, кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця; **Поклад І. М.**, кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця.

До збірника увійшли тези доповідей Щорічного наукового круглого онлайн-столу «Теорія вчинку та сучасність. До 95-річчя від дня народження Володимира Роменця» (м. Київ, 20 травня 2021 року). Було розглянуто та проаналізовано життєвий та творчий шлях видатного українського вченого В. А. Роменця, 95-та річниця з дня народження якого відзначалася 20 травня 2021 року. Висвітлено значущі етапи життя видатного вченого та їх вплив на його творчу діяльність. Показано роль В. А. Роменця у відновленні науково-дослідної роботи Лабораторії історії психології у 1991 році яка з 1999 року почесно носить його ім'я. Досліджено науковий спадок академіка В.А. Роменця. Визначено етичні максими та соціальні тенденції наукового доробку українського вченого В.А. Роменця.

Рекомендації щодо впровадження результатів щорічного наукового онлайн-круглого столу полягають у підвищенні обізнаності науковців, викладачів і аспірантів щодо наукового спадку видатного українського психолога В.А. Роменця. Надано певні теоретичні та практичні рекомендації, які допоможуть точніше розуміти, насамперед, історію розвитку української психологічної науки, загалом й в період незалежності, зокрема.

Збірник адресований фахівцям-психологам науковцям та практикам, викладачам закладів вищої освіти, педагогам та вихователям, докторантам, аспірантам та студентам.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладеного матеріалу покладено на авторів статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

© Автори статей, 2021

© Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021

З М І С Т

Базилик О.А.	ФУНКЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	4
Березіна О.О.	ТВОРЧИСТЬ У ПОХИЛОМУ ВІЦІ, ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОНТОГЕНЕЗІ.....	6
Бугайова Н.М.	ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	8
Гаврилькевич В.К	ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ, ЯКІ СТАЛИ ЗВИЧНИМИ, СТЕРЕОТИПНИМИ, ШАБЛОННИМИ.....	10
Кадімов Т.Н.	ПРОГРАМА ПОЛІПШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ.....	14
Коваль І.А.	ПРОФІЛАКТИКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДИСТРЕСУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ТРИВАЛИМИ ВОЄННИМИ ДІЯМИ В УКРАЇНІ.....	16
Мамчур І.В.	МЕТОД ГІПНО-СУГЕСТІЇ У РОБОТІ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ.....	18
Поклад І.М.	ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ТВОРЧИЙ ДОРОБОК В.А. РОМЕНЦЯ	21
Скальська Л.О., Горбачов В.О.	ВОЛЬОВА РЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ.....	24
Слободяник Н.В.	ОСНОВНІ ІДЕЇ ТВОРЧОСТІ В. А. РОМЕНЦЯ.....	26
Солодчук С.Є.	ТЕОРІЯ ВЧИНКУ РОМЕНЦЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ.....	28
Торжевська Н.Р.	ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ҐЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	30
Турбан В. В.	НАУКОВИЙ СПАДОК ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ Й ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ	33
Турбан В. В.	ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОСОБИСТОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА САМООРГАНІЗАЦІЇ	36

Базилік О.А.

*здобувач магістерського рівня вищої освіти
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна*

ФУНКЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Без спілкування неможливе пізнання дійсності, формування емоційного відгуку та емоційного ставлення до цієї дійсності. Міжособистісна взаємодія при цьому визначається завжди системою суспільних відношень, а тому в динаміці спілкування неможливо провести різке розмежування між суспільним та індивідуальним.

Управлінське спілкування вимагає від педагога – керівника: швидкої, своєчасної і точної орієнтації в ситуації взаємодії; адекватної включеності в ситуацію: гнучкості, готовності проявити ініціативу в спілкуванні і передати її партнеру; позитивного ставлення до вихованців, правильного розуміння їх в контексті вимог конкретної ситуації, поваги, врахування їх стану і можливостей; спроможності ефективно спілкуватися в різних статусно-рольових позиціях, налагоджуючи і підтримуючи робочі контакти незалежно, а іноді і всупереч стосункам, що склалися; вміння організувати спільну роботу, заохочуючи вихованців до вирішення групового завдання з орієнтацією на результат і на взаємовідносини; задоволеності спілкуванням і зменшенням нервово-психічних витрат в процесі комунікації.

Під час аналізу співвідношення управлінського спілкування і управлінської творчості ми виходили з її адаптивної функції: в разі зміни ситуації, ті способи поведінки, що були ефективними в минулому, тепер стають неадекватними і виникає необхідність в розробці нових.

Виходячи із принципу єдності спілкування та діяльності, можна стверджувати, що діалог являє собою складний, поліфункціональний вид спілкування, що містить комунікативну і змістовну (предметну) складову. Комунікативна характеристика діалогу, в свою чергу, розгортається в інтерактивному, перцептивному і особисто-комунікативному плані.

Оволодіння цими планами зводиться до наступного:

– інтеракція: компетентність щодо створення клімату довіри і психологічної безпеки, надання партнеру емоційної підтримки, регулювання рівнів емоційної напруги і т. д.;

– перцепція: компетентність в телепатичному сприйнятті партнера, адекватне сприйняття себе, тобто мотивів, почуттів, захисних і маніпулятивних проявів;

– комунікація: компетентність щодо точного, коректного, відкритого висловлювання почуттів і думок партнеру.

До числа найбільш важливих здібностей керівника (поєднання знань, поведінки і досвіду) входить: вміння реалізувати поставлену мету; вміння делегувати вповноваження і відповідальність; вміння організувати і мотивувати групову роботу,

встановлення пріоритетів, самопізнання і самооцінки, аналітичне мислення, вміння розпізнати найбільш суттєві чинники, системність, робота з інформацією, розподіл зусиль і часу.

Стиль керівництва суттєво впливає на соціально-психологічний клімат, дисципліну, на ставлення дітей до навчання.

Все це свідчить про те, що змінюється весь тип взаємодії керівника і підлеглого.

У зв'язку з переходом від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин в управлінському спілкуванні виникає потреба в допомозі керівнику щодо адаптації до цих змін.

Вчені пропонують два шляхи вирішення цієї проблеми.

Перший шлях – це отримання необхідних знань, умінь і навичок в сфері управлінського спілкування. Тут потрібна пошукова властивість щодо засвоєння діалогу, яка базується на саморозвитку, самоформуванню, а джерелом цього є внутрішня мотивація.

Другий шлях – залучення керівника до усвідомлення особистого професійного досвіду, допомога у розвитку його особистого творчого потенціалу, який в свою чергу дозволить йому самостійно розгорнути пошук, розробку і, в подальшому, корекцію необхідних способів спілкування (і поведінки) в процесі його взаємодії з підлеглими.

Посилаючись на визначення управлінської творчості, можна констатувати, що стратегія оволодіння суб'єкт-суб'єктним діалогом вимагає від керівників пошуково-перетворюючого ставлення до управлінської діяльності і реалізації такого ставлення в пошуково-перетворюючій активності.

Березіна Олена Олександрівна
кандидатка психологічних наук,
наукова кореспондентка інституту
психології імені Г. С. Костюка
НАПН України, психолог ТЦСО,
м. Київ, Україна

ТВОРЧИСТЬ У ПОХИЛОМУ ВІЦІ, ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОНТОГЕНЕЗІ

Сучасна геронтопсихологія розглядає період старості не тільки винятково в рамках інволюції, але й як вік, що дозволяє побачити загальну перспективу розвитку особистості, її роль і місце в соціальному житті, оцінити її внесок у справу наступності поколінь.

Кожна людина має резерв розвитку протягом усієї дистанції життя, який необхідно використовувати, щоб не залишати свої справи незакінченими і нереалізованими. Існує ряд психологічних особливостей, характерних для осіб пізньої дорослості.

Так, у людей похилого віку, у ході навчання, відзначаються труднощі з засвоєнням позбавленого логічності матеріалу. У випадку відновлення смислових зв'язків, ефект навчання різко зростає, вирівнюючи показники осіб молодого та похилого віку.

Особливу роль при навчанні грає мотивація: для чого є необхідними конкретні знання? Саме від усвідомлення мети навчання залежить проміжок часу засвоєння матеріалу.

Варто особливо підкреслити, що непевність у власній пам'яті, яка властива людям похилого віку, перешкоджає відтворенню досліджуваного матеріалу значно більше, ніж недостатня здатність до вивчення.

На нашу думку, варто говорити про динамічну картину збереженості здібності до навчання в кожного індивіда. До того ж, історично, устрій соціуму надає більш широкі можливості для освіти і навчання молодим громадянам, а особи похилого віку традиційно вважаються тими, що вже використали свої можливості і не мають потреби в підвищенні свого професійного й освітнього рівня. Саме такий усталений у суспільстві, однак у корені невірний підхід до періоду пізньої дорослості, закриває перед багатьма людьми похилого віку шлях до самореалізації і подальшого самовдосконалення.

Не можливо не брати до уваги вплив, який чинять інволюційні зміни на інтелектуальну діяльність осіб періоду пізньої дорослості. Однак відомо, що соматичні зрушення часом не тільки деструктивно впливають на особистість індивіда, але, навпаки, виступають у ролі своєрідного каталізатора, що сприяє активізації інтелектуальної й творчої діяльності. Наприклад, відомий сучасний фізик-теоретик Стефан Хокінг, майже повністю паралізований, стверджував, що саме його стан спонукав його присвятити себе

науковій праці. Людвіг Ван Бет-ховен став глухим у пізньому віці і музикант повинен був спиратись на внутрішній світ звуків, а не на слух, створюючи світові музичні шедеври.

На стан творчих здібностей, найбільше часто впливають: спосіб життя індивіда, специфіка професії, індивідуальні особливості особистості, а не інволюційні зміни.

Заняття творчістю відіграє значну роль при формуванні рівня самооцінки людей похилого віку і є важливим показником їх психологічного довголіття.

Для вивчення творчої активності осіб у періоді геронтогенезу та спрямованості їх вітального налаштування ми провели у територіальному центрі Шевченківського району м. Києва в університеті третього віку, дослідження на визначення творчої активності літніх осіб, з метою проведення тренінгу, спрямованого на творчий розвиток особистості. В ньому приймали участь 25 осіб похилого віку.

Авторський «Тренінг особистісного розвитку в період геронтогенезу» показав високу ефективність у роботі з особами похилого віку.

Основні завдання, які ми ставили до тренінгу це:

- особистісний розвиток та активізація творчого потенціалу особистості з метою відновлення функцій пам'яті, збільшення обсягу уваги й розвитку креативного мислення;
- навчання людей похилого віку необхідним комунікативним навичкам і розвиток соціальної толерантності з метою підвищення рівня соціальної адаптації;
- навчання навичкам самоконтролю та інтроспективного самоаналізу з метою особистісного розвитку, відновлення особистісної ідентичності, формування адекватної самооцінки й рівня домагань, зниження рівня особистісної тривожності і виробленню позитивних вітальних налаштувань;
- формування навичок запобігання й конструктивного розв'язування конфліктних ситуацій;
- формування мотиву діяльності та розвиток потреби в розумових і фізичних тренуваннях з метою активізації внутрішніх резервів організму й збільшення психологічної та фізичної резистентності.

У роботі з особами похилого віку прослідковувалися креативність мислення та підвищення якості пристосувальних змін, що відбуваються в процесі старіння та які розширюють межі адаптаційних можливостей осіб похилого й старечого віку.

Збереженню високої життєздатності й працездатності людини у похилому віці сприяє ряд складових: рівень освіти, рід занять, зрілість особистості, однак, безумовно, важливим чинником, що дозволяє протистояти інволюційним змінам, є творча діяльність особистості.

Бугайова Наталія Михайлівна
кандидатка психологічних наук,
старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В.А. Роменець вважав тему теорії творчості та творчого освоєння світу дуже важливою. Саме темі творчості присвячені його монографія «Фантазія, пізнання, творчість», що була видана у 1965 році та навчальний посібник «Психологія творчості», яка вийшла у світ у 1971 році.

На прикладі пандемії COVID-19 можна простежити активізацію різних напрямків роботи над вирішенням проблем, пов'язаних з поширенням нової коронавірусної інфекції.

Віртуальна реальність застосовується для моделювання пошкоджень органів внаслідок дії вірусу COVID-19. Відеоролики, що містять нові дані, використовуються в якості інформаційного обміну між лікарями та іншими профільними спеціалістами, і демонструються користувачам інтернету в превентивних цілях.

Пандемія активувала використання штучного інтелекту для роботи в наступних напрямках:

1) Вивчення вірусу COVID-19 для створення ефективних засобів лікування.

Штучний інтелект задіяний в аналізі молекулярної структури існуючих медикаментів і пошуку ефективних засобів лікування COVID-19.

Так підрозділ Google Alphabet DeepMind, що займається штучним інтелектом, створив систему AlphaFold, яка на підставі великого числа геномних даних навчилася передбачати білкові структури, в тому числі вірусів.

Глибоке розуміння функціонування COVID-19 відкриває можливості більш швидкого пошуку ефективних ліків від коронавірусу. У напрямку аналізу біологічної структури коронавірусу працює Китайська технологічна компанія Baidu Inc, яка розробила для цього спеціальний алгоритм і зробила його доступним для вчених усього світу, які працюють над створенням вакцини від нового типу коронавірусної хвороби.

2) Використання сучасних технологічних можливостей для прогнозування поширення COVID-19.

Наприкінці грудня 2020 року канадська платформа моніторингу Здоров'я BlueDot, що працює на основі штучного інтелекту, на тиждень раніше, ніж ВОЗ,

передбачила спалах коронавірусу в Китаї. На думку вчених, штучний інтелект можна використовувати для прогнозування епідемії.

Для цього необхідно на модель збудника, яка містить його характеристики, накласти дані з ряду джерел, до яких відносяться як інформаційні, комунікаційні, демографічні, так і епідемічні заходи, що вживаються країнами, а саме:

1. ЗМІ країн (новини регіонів, областей тощо).
2. Аналіз соціальних мереж, блогів.
3. Загальна інформація (населення, клімат, інфраструктура, географічні особливості).
4. Заходи, що вживаються державою для профілактики або боротьби з епідемією (рекомендації про застосування засобів індивідуального захисту, введення режиму віддаленої роботи, обмеження зборів і пересування, заборона масових заходів, введення карантину, закриття кордонів і таке інше).

Створення інтерактивної карти захворюваності будується з шарів, що представляють дані про наявність підтверджених фактів захворювання серед населення у регіонах, переміщення пасажирів у регіонах та за їх межами, пасажиропотоки між країнами, міри, що були введені регіональними урядами. На підставі отриманих даних система може будувати прогноз по динаміці поширення вірусу.

Конкурсна платформа Google Kaggle об'єднала фахівців з усього світу, які збирають і аналізують дані про SARS-CoV-2 в 163 країнах. Метою є розуміння особливостей поширення коронавірусу в містах і регіонах та прогнозування захворюваності та летальності.

Проект з відкритим кодом Nextstrain надає інформацію епідеміологам і вірусологам про поширення, мутації та еволюції COVID-19.

3) Розвиток проектів, що допомагають в діагностиці SARS-CoV-2.

Канадський проект DarwinAI розробив систему, що визначає ознаки ураження легенів, характерних для COVID-19. COVID-Net є нейронною мережею з відкритим вихідним кодом, доступною для радіологів і дослідників у всьому світі.

Huawei Cloud запропонував розробку, що дозволяє лікарям за допомогою штучного інтелекту визначати на знімках комп'ютерної томографії ознаки пневмонії. А вчені з Carnegie Mellon University з США, створили додаток, що дозволяє на основі аналізу голосу користувача, з суттєвою вірогідністю визначати наявність у нього респіраторної коронавірусної інфекції.

Сучасний світ стрімко змінюється. Розвиваються цифрові технології, які створюють нові можливості для творчого та наукового розвитку. Інколи негативні явища здатні надати поштовх для розвитку. Так, реалії, пов'язані з пандемією SARS-CoV-2 активували світове товариство за для створення напрямів розвитку новітніх ІТ технологій, науки та медицини, а віртуальна реальність відкрила широкі можливості для взаємодії та об'єднання фахівців різних галузей з усього світу, з метою оперативного вирішення спільних завдань, що стоять перед людством.

Гаврилькевич В'ячеслав Костянтинович
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ, ЯКІ СТАЛИ ЗВИЧНИМИ, СТЕРЕОТИПНИМИ, ШАБЛОННИМИ

Нині у психології та педагогіці є досить звичним і широко вживаним прикметник «психоемоційний», зокрема він використовується в таких поняттях, як: «психоемоційна сфера», «психоемоційні процеси», «психоемоційні стани», «психоемоційні розлади» тощо.

Ми теж у минулому використовували такі поняття (див. наприклад: [1; 2]), особливо не замислюючись про їхній зміст. Але пізніше ми замислились над тим, як за своїм змістом поняття «психоемоційна сфера», «психоемоційні процеси (стани)» відрізняються від понять «емоційна сфера», «емоційні процеси (стани)».

Відмінність між цими поняттями очевидна: в одних є складова частина «психо-», а в інших немає. «Психо-» означає, що поняття, яке містить цю складову частину познає щось, що належить до психічної сфери. Але ж емоційні явища – це і є різновид психічних явищ, у фізичному світі такого явища як емоції не існує. У фізичному тілі є прояви емоцій – рухові, вегетативні, електроенцефалографічні – але це не самі емоції. Отже, у нас виникло питання: «Навіщо до слова «емоційний» додавати частку «психо-», якщо і так зрозуміло, що емоції належать до психічних явищ?»

Можливо, «психо-» в поняттях «психоемоційна сфера», «психоемоційні процеси (стани, розлади)» вказує на те, що маються на увазі не тільки емоційні явища, а й явища інших сфер психіки: вольової, когнітивної? У такому разі, простіше вжити поняття «психічна сфера», «психічні процеси (стани, розлади)», адже слово «психічна» охоплює і емоційну, і пізнавальну, і вольову сфери.

Або, може за допомогою частки «психо-» підкреслюється, що емоційні явища не існують самі по собі, а невід'ємно пов'язані з іншими психічними явищами? Але чи потрібно це підкреслювати, якщо і так відомо, що кожна жива істота, у якої є емоції, чи то тварина, чи то людина (особистість), є цілісною природною системою, в якій усі структури і функції тісно пов'язані між собою.

З іншого боку, якщо існує поняття «психоемоційні явища (процеси, стани, розлади)», то мають існувати поняття «психокогнітивні явища (процеси, стани, розлади)», «психовольові явища», які належать до одного логічного ряду, адже когнітивна і вольова сфери особистості є такими самими важливими підрозділами психічної сфери особистості, як і емоційна. Але таких понять у психологічній літературі ми не знаходили. Чим зумовлена така ситуація ми не знаємо.

Чи може, якщо є ПСИХОемоційна сфера, то має бути ще якась НЕПСИХОемоційна сфера, тобто емоційна сфера, яка не належить до психічної сфери людини?

Поки що ми не знайшли у науковій літературі відповіді на сформульовані нами питання. У психологічних словниках ми не знайшли визначення понять «психоемоційна сфера», «психоемоційні явища (процеси, стани, властивості, розлади, порушення)», хоча є багато наукових і науково-популярних публікацій, у яких такі поняття використовуються. Не знайшли ми інформації і про те, який вчений вперше сконструював і запровадив у науку і практику ці загадкові слова «психоемоційний», «психоемоційна», «психоемоційні».

Зважаючи на те, що для науки і наукових досліджень дуже важливою є понятійна чіткість, а для психології – особливо, бо саме за допомогою слів (понять) описуються невидимі явища психічної сфери і передаються знання, вважаємо за доцільне звернути увагу науковців на наявну в сучасній психологічній літературі проблему використання шаблонних, стереотипних понять із невизначеним і незрозумілим змістовим наповненням.

Зокрема, ми вважаємо недоречним вживати у наукових публікаціях прикметник «психоемоційний». Замість нього, залежно від контексту, краще вживати окремо слова *психічний* або *емоційний*.

Список використаних джерел

1. Гаврилькевич В. К. Роль емоційного перенапруження і психоемоційних розладів у етіології та патогенезі ішемічної хвороби серця. Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: матеріали Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24-25 квітня 2014). Хмельницький, 2014. С. 133-135.

2. Васил'євих Л. Г., Гаврилькевич В. К., Крук С. Л., Самойлова Т. В., Ерметов І. О. Взаємозв'язок психоемоційного стану людини та рівня хімічних речовин в організмі. Впровадження здоров'язберезувальних технологій у практику роботи навчальних закладів як один із пріоритетних напрямів освітньої політики України: матеріали обл. наук.-практ. міжгалуз. конф., (Хмельницький, 15 травня 2014). Хмельницький, 2014. С. 52-55.

Гейко Євгенія Вікторівна
докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри психології
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ГІПНОТЕРАПІЇ

Джерела глибинних проблем багато в чому вкорінюються в самій особистості, у її внутрішньому світі [3]. Проблема особистості як цілісності виникає через існування її внутрішньо суперечливої природи, розриву єдиної життєвої сфери, що утворюють «нешасну свідомість», трагічність людського буття. Усвідомлення людиною відсутності (або недоліку) органічної єдності й повноти самобуття спрямовує й стимулює його розвиток.

Завдяки креативності особистості розгортається просвіт для досягнення цілісності, досягається подолання розірваності буття. Творчість здійснюється як порівняння відношення між метафізичними основами й суцям людського буття.

Прагнення до цілісності свого буття, що виступає як фундаментальна характеристика людської сутності і її вища духовна потреба, призводить до розкриття вищих смислів, знаходженню волі й до вибудовування людиною програм самовизначення. У цім прагненні виражається її потреба в самореалізації, виявляється наявність у неї унікального надбіологічного компонента. Самореалізація є спробою увійти в сферу реальності, де осягаються цінності, знаходиться повнота життя й самодостатність цілісного існування.

Цілісність особистості у теперішньому стані вивчення цієї проблеми, може стати підґрунтям широкої психологічної, філолофсько-методологічної рефлексії особистості. Тому, ми вважаємо за необхідне розмежувати два конструкти: «особистість як цілісність», де цілісність виступає в якості фундаментальної методологічної основи розуміння особистості, і «цілісність особистості», де цілісність виступає як складова онтологічної сутності особистості.

Одним із найефективніших засобів формування цілісності особистості є гіпнотерапія [1, 2]. Одним із вагомих чинників становлення цілісності особистості клієнта упродовж психотерапевтичного процесу є цілісність особистості терапевта.

Так, у процесі терапії засобами гіпнотерапії визначаються два контексти, а саме: структурний та процесуальний.

Перший пов'язаний із нозологічною галуззю, пояснює логіку розвитку терапії з позиції того, або іншого концептуального ареалу, а другий – процесуальний – схожий на сигнал GPS, вказує на точку на котрій ми знаходимось саме в цей момент.

Усвідомлення у процесуальному вимірі повертає назад той процес, що організований залежною структурою й підтримує її стабільність, а саме, повертає втрачену чутливість й дозволяє звернути увагу на ті елементи психічної реальності, які звичним чином ігнорувалися [3, 4].

Виходячи з логіки висловленого схема терапії із застосуванням гіпнотерапії складається з таких етапів: діагностика особистісних властивостей, а також поведінки; дослідження специфіки переживання, що запобігається; дослідження взаємин, в котрих відбувається руйнація контакту; фокусування на потребі; пошук альтернативних шляхів задоволення потреби (підтримка творчого пристосування).

Зміни, що відбуваються у суспільстві, вимагають від людини, яка вступає у самостійне життя доволі високого рівня соціальної й індивідуальної інтегрованості, здатності до самоорганізації в усіх видах життєдіяльності, тобто цілісності особистості.

Аналіз співвідношення «системи» особистості із системою соціальної реальності дозволяє зробити висновок про те, що в контексті соціальної реальності особистість, саме у вигляді наявності онтологічної сутності виступає як основа, що задає динаміку й спрямованість процесам, які відбуваються в ній.

Це вимагає розглядати особистісне становлення в контексті соціальної реальності: не стільки в аспекті оволодіння функціями, скільки в аспекті оволодіння змістами; не стільки з погляду результату, скільки з погляду процесу, і при цьому процесу не психологічного, але онтологічного.

Звернення до аналізу феномена особистості аспекту її потенційності, нескінченності дозволило окреслити проблематику векторності особистісного становлення в Бутті. Тут значущість набуває можливі вектори актуалізації особистісного.

Цілісність особистості повинна бути протипоставлена її самодостатності, автономності, а в якості основної умови реалізації особистісного плану людини слід розглядати вихід із площини горизонтальності (особистості як онтичної індивідуальності) у нескінченність вертикальності (особистості як онтологічної реальності).

Список використаних джерел

1. Erickson M.N. Hypnotic psychotherapy The Medical Clinics of North America, 1948. P. 571 – 584. New York W.D.Sounders Co. Reprinted in Ericson, 1980
2. Erickson M. N. Hypnotic integration of psychodynamic processes: The collected papers of Million Ericson on hypnosis, Volume 3. New York Irvington, 1980.
3. Gilligan S,G. Ericksonian approaches to clinical hypnosis. In J.K. Zeig (Ed.), Ericksonian approaches to hypnosis and psychotherapy. New York: Brunner/Mazel. 1982. P. 87 - 103
4. Zeig Jeffrey K. Confluence: The Selected Papers of Jeffrey K. Zeig, Vol. 1 Published by Zeig, Tucker & Theisen, Inc., 2006. 262 p.

Кадімов Т.Н.

*здобувач магістерського рівня
Хмельницький національний університет
м. Хмельницьк вищої освіти
ий, Україна*

ПРОГРАМА ПОЛІПШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

Соціально-психологічний клімат, як досить стійкий загальний настрій колективу, залежить від багатьох факторів. Одним із найсуттєвіших чинників, що впливає на нього є якість спілкування.

Його роль у налагодженні міжособистісних стосунків переоцінити важко. Через неефективне спілкування збільшується ризик виникнення конфліктів між членами колективу, зростання напруження у стосунках, розвиток і поглиблення стресу, загострення непорозумінь, що позначиться на продуктивності роботи і самопочутті людей.

Але усім відомо, що після щирої розмови стає «легше на душі». Таким чином, наша програма призначена для формування і вдосконалення навичок ефективного спілкування, що опосередковано сприятиме поліпшенню і соціально-психологічного клімату в студентській групі.

Для визначення шляхів і, власне, поліпшення соціально-психологічного клімату (СПК) в студентській групі була розроблена «Програма поліпшення СПК в студентській групі засобом вдосконалення навичок спілкування у студентів». Програма здійснюватиметься у трьох напрямках, що, відповідають умовам ефективного спілкування:

- говори так, щоб тебе почули;
- слухай так, щоб зрозуміти про що йдеться;
- створюй умови для того, щоб ситуація навколо процесу спілкування сприяла комунікації.

Завдання, які ми ставили перед собою, включали: сприяння встановленню тісного контакту між учасниками тренінгу, їх саморозкриттю та згуртуванню; розвиток гнучкості поведінки, вміння поступатися та пристосовуватися до колективу, вміння опиратися впливам і відстоювати свою позицію, емпатійності, емоційної близькості під час групової взаємодії, навичок справлятися зі стресовою ситуацією і допомагати один одному в ній, навичок конструктивного розв'язання конфліктів, ділової взаємодії й співпраці, вербального й невербального спілкування.

Отже, оскільки, до психологічних факторів, що визначають соціально-психологічний клімат у колективі, відносяться такі, як: рівень конфліктності; рівень згуртованості, групова точка зору, норми та традиції поведінки, характер сприйняття та оцінки студентами один одного тощо, то дана програма і спрямована на подолання

проблем по цим та іншим напрямках. Загалом, існує зв'язок між соціально-психологічним кліматом і ефективністю спілкування у групі.

Застосувавши програму поліпшення СПК в студентській групі засобом вдосконалення навичок спілкування у студентів, можна визначити шляхи формування навичок ефективного спілкування як засобу поліпшення СПК:

- Створення невимушеної, довірливої неформальної атмосфери.
- Заохочення саморозкриття і відвертого висловлення думок та почуттів; повага до поглядів іншої людини.
- Підкреслення неповторності, значущості і безумовної цінності кожної особистості.
- Розвиток вміння зосереджуватися на тому, що відбувається «тут і зараз», уважності та спостережливості.
- Налаштованість на взаємодію і безумовно позитивне сприйняття партнера по спілкуванню
- Розвиток емпатійності, бажання почути і зрозуміти іншу людину.
- Формування установки спочатку зрозуміти партнера, а потім висловитися самому.
- Формування зацікавленості у виявленні поглядів і думок іншої людини, її ціннісних орієнтацій, мотивації; пізнанні її внутрішнього світу.
- Розвиток культури мови та мовлення.
- Розвиток вміння пристосуватися під особливості мовлення партнера, «говорити його мовою».
- Використання аргументів, зрозумілих опоненту по спілкуванню; логічність і послідовність у викладенні думок.
- Розвиток вміння акцентувати увагу і виходити з позиції спільного у поглядах і підходах до справи.

УДК 159.9.016.12-616.89-02-084-159.9.015.7-616.89-02-085-159.9.019.2

Коваль Ірина Андріївна

*докторка психологічних наук, доцентка,
професорка кафедри медичної психології,
психосоматичної медицини та психотерапії
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна*

ПРОФІЛАКТИКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДИСТРЕСУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ТРИВАЛИМИ ВОЄННИМИ ДІЯМИ В УКРАЇНІ

Загальне поняття здоров'я містить дві обов'язкові складові – соматичне та психічне здоров'я, наявність кожної з них є необхідною для змалювання повної картини здоров'я особистості.

Згідно з рекомендаціями ВООЗ критеріями психічного здоров'я вважають: усвідомлення і почуття безперервності, постійності та ідентичності власного фізичного і психічного „Я”; почуття постійності та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе і власної психічної діяльності та її результатів; адекватність психічних реакцій силі і частоті впливів соціального середовища, соціальним обставинам і ситуаціям; здатність самому управляти своєю поведінкою згідно з соціальними нормами і вимогами та законом; здатність планувати власну життєдіяльність і реалізовувати ці плани; здатність змінювати свою поведінку залежно від зміни життєвих ситуацій або обставин.

Загалом в поняття психічного здоров'я входить уся сукупність психічних властивостей особистості, яка дає їй змогу не лише виконувати біологічні і соціальні функції, зумовлені особистісними потребами та інтересами, а й адаптуватися до змін соціального середовища і функціонувати в ньому, задовольняючи потреби соціуму, дотримуючись норм суспільної моралі та адекватно до своїх фізичних і соціальних можливостей.

Обов'язковою умовою є адекватне задоволення когнітивних потреб особистості та здатність до самореалізації.

Говорячи про психічні розлади не можна не проаналізувати різні варіанти їхнього зв'язку з соматичними.

Афективні розлади – найбільш поширене патологічне порушення психічної сфери особистості. За даними ВООЗ 2-5% населення планети у різні періоди життя страждають на депресії та субдепресивні розлади [2].

Серед пацієнтів загальномедичних установ вони становлять 20-30%, а серед соматичних хворих – до 49%, особливо серед пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями.

Є.І. Чазов істотно підвищення рівня смертності від серцево-судинних захворювань пов'язує саме зі значним поширенням у цих пацієнтів депресивних розладів [1]. F. Lasperance виокремлює депресію як самостійний фактор ризику підвищення рівня смертності після інфаркту міокарда [3].

В умовах зростання рівня соціально-психологічного дистресу, поглиблення демографічної кризи та погіршення показників здоров'я населення, питання охорони психічного здоров'я стає усе більш актуальним. Епідеміологічними дослідженнями останнього десятиліття встановлено швидке поширення афективної патології, зокрема депресивних і тривожних розладів.

Охорона психічного здоров'я у розвинених країнах сьогодні розглядається як стратегічна інвестиція у забезпечення здоров'я та соціального благополуччя нації. Прогресуюче погіршення стану психічного здоров'я вимагає принципово нових підходів до його профілактики.

Подальшого вивчення потребують умови, що сприяють виникненню психічних розладів у соматичних хворих, насамперед психосоціальні фактори. До числа найбільш актуальних проблем вітчизняної психіатрії та психології слід віднести питання охорони психічного здоров'я, а також раннього розпізнавання та корекції психічних та пограничних психічних розладів, особливо у соматичних хворих.

Отже необхідним є створення теоретичного і методичного підґрунтя для виділення та функціонування нових для вітчизняної науки і практики напрямків – превентивної психіатрії, психосоматики і психотерапії.

Список використаних джерел

1. Чазов Е.И. Психосоциальные факторы как риск возникновения сердечно-сосудистых заболеваний // Легкое сердце. – М., 2004, №3, с. 2-4.
2. Jiang W, Alexander J, Christopher E, et al. Relationship of depression to increased risk of mortality and rehospitalisation in patients with congestive heart failure. Arch Intern Med 2001;161: 1849-56.
3. Lesperance F. Frasure-Smith N. Depression in patients with cardiac disease: a practical review// J Psychosom. Res.,2000, №48., Pp.379-391.

Мамчур Ірина Вікторівна
кандидатка психологічних наук,
старша викладачка кафедри практичної
психології Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

МЕТОД ГІПНО-СУГЕСТІЇ У РОБОТІ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ

Проблемами девіантної поведінки дітей та підлітків займалися вчені різних галузей наук і практичної діяльності – психології, медицини, соціології, наркології, права. Серед них відомі дослідники в галузі девіантології: В. Афанасьєв, О. Балакірева, С. Белічева, Я. Гілінський, А. Гонєєв, А. Данілін, І. Даніліна, А. Долгова, Є. Змановська, Ю. Клейберг, Ю. Попов, С. Смагін, Л. Шнейдер та ін. [1;2;3;4;5;6;7;8;9].

Але якщо психологічні особливості девіантної поведінки підлітків досить широко описані в сучасній літературі, то проблемою профілактики девіантної поведінки, психодіагностики відхилень і корекційно-розвивальної роботи займаються незначна кількість науковців. Серед них можна відзначити О.Бондарчук, М.Бурно, Н.Максимову, І.Манілова, О.Христюк та Л.Шнейдера [2;3;4;5;8;9].

Підлітковий вік - один з найбільш складних періодів розвитку людини. Не дивлячись на відносну короткочасність, він практично багато в чому визначає все подальше життя людини. Саме в підлітковому віці переважно відбувається формування характеру і інших основ особистості. [вікова психологія].

Психологічна корекція девіантної поведінки передбачає психологічне втручання в особистісний простір для стимулювання позитивних змін, послаблення або усунення тих форм поведінки особистості, що перешкоджають її соціальній адаптації [2, с.58].

Вітчизняні дослідження І.Манілова, О. Христюк, Н. Максимової, О. Бондарчук та власний досвід роботи дають можливість виділити важливу спільну особливість підлітків, які характеризуються девіантною поведінкою – небажання і негативізм щодо психогічних впливів. З огляду на це більш дієвим і ефективним є гіпно-сугестивний метод психокорекції [5;8;4;2].

Психокорекційна гіпно-сугестія здійснюється у 7 етапів та передбачає 20 консультацій по 1 годині. Основні етапи реалізації методу конфронтаційної сугестії:

І. Встановлення взаємодії, діагностична бесіда, визначення особливостей сугестивності девіанта (передбачає встановлення довірливих взаємовідносин і зняття емоційної напруги в підлітка за допомогою віддалених від проблеми запитань; доброзичливої бесіди на віддалені теми без використання спеціальних психодіагностичних методик та оціночних суджень з боку психолога; використання стандартизованих тестів на гіпнабельність).

II. Навіювання девіанту базових світоглядних принципів на основі ідеї постійної мінливості світу й відносності (передбачає з боку психолога експресію, наведення фактів, що все у живій і неживій природі змінюється та оновлюється; пропонування підлітку знайти явище, на яке не поширюється принцип безперервності; створення персонального сенсорно-модального образу, що буде асоціюватись у підлітка з чимось дуже особистим).

III. Перевірка дезадаптивних переконань на істинність та універсальність (аналіз способів мислення, що призвели до появи дезадаптивних ідей: довільні умовиводи, селективне абстрагування, поляризоване мислення, персоніфікація; «розхитування» базових переконань, що спонукає стан розгубленості та сумніви щодо звичних форм реагування в життєвих ситуаціях).

IV. Гіпно-сугестивне інформування девіанта про альтернативні форми поведінкового реагування, а також більш реалістичні та адаптивні погляди на життя (створення видозміненого, привабливого, яскравого і прийняттого образу «Я» підлітка на основі реальних або вигаданих історій людей; перевірка на прийняття нових ідей з світоглядними поглядами підлітка; виникнення відчуття самостійного створення зміненого образу «Я»).

V. Психокорекційна робота по формуванню у девіанта позитивного ставлення до себе (впевненість підлітка у важливості та корисності цієї діяльності; доведення до автоматизації навички позитивно пояснювати будь-яку подію).

VI. Переконання девіанта у власних можливостях по вирішенню проблем та створення так званого «сугестивного стимулятора змін» (виготовлення підлітком невеличкого за розміром предмета, наповнення його необхідним мотиваційним змістом, що постійно нагадує про мету та спонукає до дії).

VII. Гіпно-сугестивний супровід підлітка психологом протягом року за допомогою консультацій 1 – 2 рази на місяць (оцінка психічного стану; обговорення значущих життєвих подій; за потреби відбувається оновлення «сугестивного стимулятора змін») [5, с.191-210].

Таким чином, гіпно-сугестивний метод підтвердив свою практичну доцільність і ефективність у психокорекційній роботі з підлітками-девіантами. Цінність даного методу полягає у чіткій, структурованій, поетапній роботі та достатньо коротких часових термінах вирішення поширеної проблеми серед підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Бек Дж. С. Когнитивная терапия: полное руководство / Джудит Бек – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2006. – 400 с.
2. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій /О.І.Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88с.
3. Бурно М.Е. Клиническая психотерапия /М.Е.Бурно.- 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Академический Проект; Деловая книга, 2006. – 800 с.

4. Максимова Н. Психокорекція підлітків із психопатіями й акцентуаціями характеру // Психолог. – 2003. – № 44. – С. 17-19.

5. Манілов І.Ф. Психокорекційні можливості, види і мотиви мандрювання / І. Ф. Манілов // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – 2012. – Т. XIV, част.4. – С. 125-132.

6. Слободяник А.П. Психотерапия, внушение, гипноз /А.П.Слободяник. – К.: Здоров`я, 1983. - 376с.

7. Тукаев Р.Д. Гипноз. Механизмы и методы клинической гипнотерапии / Р.Д.Тукаев. – М.: Медицинское информационное агенство. – 2006. -349 с.

8. Христук О.Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник /О.Л. Христук. – Львів: ЛьвДВУС, 2014. – 192с.

9. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков / Л.Б. Шнейдер. – М. : Трикста, 2005. – 336 с.

Поклад Ірина Миколаївна
кандидатка психологічних наук, старша
наукова співробітниця, провідна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології та історії
психології ім. В.А. Роменця,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ТВОРЧИЙ ДОРОБОК В.А. РОМЕНЦЯ

В травні цього року виповнюється 95 років з Дня народження видатного українського вченого, авторитетного лідера світового рівня в галузі історії психології, дійсного члена АПН України, доктора психологічних наук, професора Володимира Андрійовича Роменця (20.05.1926-31.07.1998 рр.), який був одним із духовних та ідейних натхненників історико-психологічних досліджень у вітчизняній науці, а відроджена, завдяки зусиллям академіка у 1991 році, Лабораторія загальної психології та історії психології історії в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України (спочатку в структурі відділу «Теорії, історії та етнопсихології») сьогодні почесно носить його ім'я.

Народився Володимир Андрійович у м. Києві в родині службовця. З 1934 по 1941 роки навчався у середній школі № 95, закінчивши в ній 7 класів.

Враховуючі повоєнні роки, у 1943 році він поступив в Білоруський будівельний технікум МШС, за фахом – технік-будівельник.

Після його закінчення у 1947 році працював у м. Осиповичі (БРСР) на посаді майстер-будівельник. Тільки у 23 роки (після всіх труднощів, які були пов'язані з поверненням до Києва) він у 1949 році поступив на факультет «Філософія» (відділення «психологія») Київського університету імені Тараса Шевченка.

Після успішного його закінчення 1954 році, отримавши кваліфікацію – викладача філософських дисциплін та історії, відразу поступив до аспірантури Науково-дослідного інституту психології МО УРСР (м. Київ).

Закінчивши в 1957 році навчання, В.А. Роменець влаштувався на посаду молодшого наукового співробітника, а згодом – наукового співробітника відділу історії філософії Інституту філософії АН УРСР, де пропрацював майже 10 років (до 1967 року).

Працю в цьому науковому закладі він поєднував з викладацькою діяльністю в Київському театральному інституті (з 2003 року – Київський державний інститут театального мистецтва ім. Карпенка-Карого), де викладав дисципліни: загальну психологію та психологію творчості.

1 липня 1964 року В.А. Роменець захистив кандидатську дисертацію «Творча уява і пізнавальний процес». У наступному році на матеріалі цієї роботи він випустив свою першу монографію «Фантазія, пізнання, творчість» (1965 р.). Тому не можна не

відмітити яке важливе місце у його доробку займатиме дослідження психології творчості [1].

З цієї проблеми ним, крім вже зазначеної праці, були видрукувані ще наступні: «Психологія творчості» (1971 р.) та «Виховання творчих здібностей студентів» (1972 р.). Визначаючи творчість як комунікацію за допомогою оригінальності, вчений досліджував стадії її становлення: запозичення, наслідування, власне оригінальність.

Ним були розроблені також стадії творчого процесу: від задуму до його втілення (задум абстрактний, імпровізація, задум конкретний); розробка форми та змісту твору, його досконалість. Цінними стали і результати отримані науковцем в дослідженні творчості на різних етапах генезису особистості.

1967-1998 роки – найтриваліший період у викладацькій діяльності В.А. Роменця, тісно пов'язаний з роботою в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де він читає курси лекцій: історії психології, загальної психології, психологію творчості. У відділі, а згодом – на факультеті психології він працює на посадах: старший викладач кафедри загальної та інженерної психології (1967-1973 рр.); доцент цієї ж кафедри (1973-1990 рр.); професор кафедри загальної та інженерної психології (1991-1998 рр.). Також з 1971 по 1972 роки він займав посаду в.о. завідуючого цієї кафедри.

З початком викладацької роботи В.А. Роменець, вчений енциклопедичних знань та креативного мислення, не зупиняє свої наукові пошуки. Як вже зазначалось, у 1971 році він видає навчальний посібник «Психологія творчості», в якому продовжує розвивати теорію творчості та тлумачення вчинку як моральної дії та творчого освоєння світу, що стають першими ідеями його *теорії вчинку*.

Теорія вчинку як психологічна проблема сенсу буття та життєвого шляху особистості отримала втілення в одній з наступних його монографій «Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании» (1989 р.).

В цей же період своєї наукової творчості, вчений починає друкувати фундаментальні роботи з історії психології. Так, у 1978 році виходить його навчальний посібник «Історія психології», перший з циклу праць з історії світової психології, в якому він продовжує розробляти теорію вчинку, та «визначає шляхи», які в майбутньому стануть основою його розробок у напрямку досліджень теорії історії всесвітньої психології та теорії історичної психології. Як пізніше зазначатимуть науковці, розроблена вченим оригінальна концепція історико-психологічного процесу, не має аналогів у світовій науці: «В.А. Роменець показав, що в основі розвитку психології є логічна одиниця психічного – вчинок. Її чотиричленний поділ – ситуація, мотивація, дія та рефлексія – відображають логічні стадії історико-психологічного процесу» [3, с. 144].

Залишений науковий спадок В.А. Роменця з розв'язання цих питань вражає – у семитомній «Історії психології» (понад 350 др. акр.) він реконструював розвиток всесвітньої історико-психологічної думки від античних часів до наших днів, «то невмирущий монумент могутності людського розуму та праці» (О.Т. Губко, 2011).

Напружена наукова та викладацька робота, а також консультації, рецензування, редагування робіт науковців та працівників освіти, не давали йому вільного часу для подання документів на захист докторської дисертації. Тільки у 64 роки він (шляхом захисту наукової доповіді) за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології – захистив докторську дисертацію на тему: «Предмет та принципи історико-психологічного дослідження». 12.10.1990 року «Решением Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР Роменцу Владимиру Андреевичу присуждена ученая степень «Доктора психологических наук». 10 серпня 1990 року В. А. Роменцю було присуджене звання професора кафедри загальної та інженерної психології Київського університету імені Тараса Шевченка.

З 1991 року вчений за сумісництвом починає працювати в Інституті психології АПН України де згідно з рішенням Державного Комітету України з питань науки і технології (фонд фундаторських досліджень) В.А. Роменець очолив науковий колектив «Історія психології на Україні у зв'язку з розвитком культури народу».

Очолюючи новостворений відділ «Теорії та історії психології» в особовій справі вчений окреслює свої головні наукові інтереси в таких галузях: загальна психологія, історія психології (всесвітня та України), історія творчості; друкованих праць – 180, монографій – 11, статей – 169. Мови: вільно – українська, російська; активно – німецька, англійська; пасивно – французька, польська [2].

В цьому ж році Вчена рада Інституту психології АПН України у Представленні про висунення доктора психологічних наук В.А. Роменця у дійсні члени АПН України по напрямку «Психологія, вікова фізіологія та дефектологія» відзначала його особистий творчий доробок у розбудові вітчизняної історико-психологічної науки: «Заснована ним школа історико-психологічних досліджень протягом двох останніх десятиріч визначає обличчя цього наукового напрямку в країні» [2]. 17 листопада 1992 року В.А. Роменця було обрано дійсним членом новоствореної Академії педагогічних наук України (посвідчення № 18).

Список використаних джерел

1. Академік В. А. Роменець: творчість і праці: збірник статей / упоряд. П. А. М'ясоїд / відп. ред. Л. О. Шатирко. Київ: Либідь, 2016. 272 с.
2. Архів Інституту психології. 1991 рік.
3. Пискун В. М. Пятитомник по истории всемирной психологии. Психологический журнал. Москва, 1991. Т. 12. № 5. С. 144–145.

Скальська Людмила Олександрівна
молодший науковий співробітник
Інституту психології
імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

Горбачов Вадим Олександрович
молодший науковий співробітник
Інституту психології
імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ВОЛЬОВА РЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Функцією вольової регуляції є підвищення ефективності відповідної діяльності, а вольова дія постає як свідомо, цілеспрямована дія людини щодо подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод за допомогою вольових зусиль.

На особистісному рівні воля проявляється в таких властивостях, як сила волі, енергійність, наполегливість, витримка та ін. Їх можна розглядати як первинні, або базові, вольові якості особистості. Такі якості визначають поведінку, яке характеризується всіма або більшістю описаних вище властивостей.

Вольову людину відрізняють рішучість, сміливість, самовладання, впевненість в собі. Такі якості розвиваються звичайно в онтогенезі (розвитку) дещо пізніше, ніж названа вище група властивостей. У житті вони проявляються в єдності з характером, тому їх можна розглядати не тільки як вольові, але і як характерологічні.

Назвемо ці якості вторинними. Нарешті, є ще третя група якостей, які, відбиваючи волю людини, пов'язані разом з тим з його морально-ціннісними орієнтаціями. Це - відповідальність, дисциплінованість, принциповість, обов'язковість.

До цієї ж групи, що позначається як третинні якості, можна віднести ті, в яких одночасно виступають воля людини та її ставлення до праці: діловитість, ініціативність. Такі якості особистості зазвичай формуються тільки до підліткового віку.

Вольова дія завжди пов'язана зі свідомістю мети діяльності, її значущості, з підпорядкуванням цієї мети виконуваних дій. Іноді виникає необхідність надати будь-якої мети особливий сенс, і в цьому випадку участь волі в регуляції діяльності зводиться до того, щоб відшукати відповідний сенс, підвищену цінність даної діяльності.

В іншому випадку необхідно буває знайти додаткові стимули для виконання, доведення до кінця вже розпочатої діяльності, і тоді вольова функція зв'язується з процесом виконання діяльності.

У третьому випадку метою може з'явитися наuczіння чого-небудь і вольовий характер набувають дії, пов'язані з вченням. Енергія і джерело вольових дій завжди так чи інакше пов'язані з актуальними потребами людини.

Спираючись на них, людина надає свідомий сенс своїм довільним вчинків. В цьому плані вольові дії не менше детерміновані, ніж будь-які інші, тільки вони пов'язані зі свідомістю, напруженою роботою мислення і подоланням труднощів.

Типовим випадком включення волі в управління діяльністю є ситуація, пов'язана з боротьбою мотивів, кожен з яких вимагає в один і той же момент часу виконання різних дій. Тоді свідомість і мислення людини, включаючись в вольову регуляцію його поведінки, шукають додаткові стимули для того, щоб зробити один з потягів більш сильним, надати йому в нинішній ситуації більший сенс.

Психологічно це означає активний пошук зв'язків мети і здійснюваної діяльності з вищими духовними цінностями людини, свідоме надання їм набагато більшого значення, ніж вони мали спочатку.

Слободяник Наталія Володимирівна
кандидатка психологічних наук,
старша наукова співробітниця
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ОСНОВНІ ІДЕЇ ТВОРЧОСТІ В. А. РОМЕНЦЯ

Оригінальність творчості відомого вченого, багатство ідей, унікальний напрям досліджень, категорія вчинку є не лише актуальними але й фундаментальними для сучасної психологічної науки.

Дослідники відзначають, що розроблений В. А. Роменцем напрям досліджень є дійсно фундаментальним, який охоплює великі історичні періоди розвитку психологічного знання та самого предмету психології, розкриваючи закономірності цього розвитку стосовно масштабів всесвітньої психології, контексту світової культури.

Особливе місце цього дослідження в низці багатьох історико-психологічних вітчизняних досліджень визначається тим, що інші науковці в своїй більшості не виходять за межі вивчення історії психології як науки, тоді як дослідження

В. А. Роменця охоплюють практично вісь процес розвитку різних історично послідовних форм психологічного знання.

Основні методологічні унікальні координати дослідження дозволили автору представити оригінальну та логічну систему принципів самого дослідження, сукупність вирішених ним методологічних, історико-психологічних завдань. Системостворюючим елементом В. А. Роменець обрав категорію вчинку, який вміщує в себе проблеми людської культури, теорії та історії психології.

Вчинок, як системостворююча категорія, розглядався багатьма вченими. Цією категорією, зокрема, користувалися діячі Києво - Могилянської академії (С. Каліновський, Г. Кониський), І. Гете та Г. Гегель. На вчинок, як на логічне ядро психології, звернув особливу увагу С. Л. Рубінштейн, представники його школи, а також інших наукових шкіл.

Але В. А. Роменець пропонує принцип ядра як найбільш плідний саме в зв'язку з культурологічним підходом. Учений вважав, що вчинок зосереджує в собі найбільш суттєві риси людської психіки – характер, особистість та ін.

Психіка виражається та формується у вчинках. Автор припускає, що кожна епоха в людській культурі по-своєму розуміє основне ядро – вчинок людини, особистості. Ця своєрідність полягає в особливих акцентах, що ставляться на тому чи іншому компоненті структури вчинку.

Оригінальність історико-психологічної концепції В. А. Роменця полягає в тому, що він знаходить нові аспекти в постановці та вирішенні основних проблем психології, надає їм сучасний смисл так, що ці нові сторони історико - психологічного бачення

дають змогу виявити та кваліфікувати факти, які раніше оставалися в стороні від історико-наукових пошуків.

В. А. Роменець розкрив структуру вчинку в його компонентах – ситуативному, мотиваційному, а також компонентах дії та післядії. Ця модель стала ключем до розкриття історичної послідовності психологічного бачення в кожному культурно-історичну епоху.

Учений не лише створює методологічні основи своїх досліджень, але й створює саму історію психології, розглядаючи її в світі своєї гіпотези вчинку. Мова цієї гіпотези – структура вчинку як модель, перекладається на конкретні поняття, які виражають історично певні проблеми.

Цикл досліджень В. А. Роменця завершується вивченням проблеми предмету та принципів історико-психологічного дослідження, що представляє собою схематичний виклад методології історико- психологічного дослідження. Але й це ще не розкриває повністю творчого внеску В. А. Роменця в історію психології. Ним побудований великий історико-науковий фундамент, який охоплює саме історію всесвітньої психології.

Дослідники відзначають практичне значення наукових праць В. А. Роменця з історії психології. Його публікації й нині сприяють поглибленому вивченні історії психології, тому що автор охопив велику кількість джерел, до нього не вивчаємих, складних для аналізу.

На думку дослідників, він створив оригінальну операційну модель історії всесвітньої психології, надав їй культурологічний характер і смисл. Методологія його наукових праць є цілісною, ціннісною та плідною й нині.

Солодчук Світлана Євгеніївна
молодший науковий співробітник
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ТЕОРІЯ ВЧИНКУ РОМЕНЦЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Володимир Андрійович Роменець належить до фундаторів сучасної української психології. У центрі його наукової уваги завжди була людина, з її переживаннями, поведінкою, вчинками.

Видатного вченого не влаштовувало, що у психологічній науці середини ХХ століття за теоретичними структурами складно було розгледіти живу людську душу.

Надихнувшись ідеями М. М. Бахтіна та С. Л. Рубінштейна, Володимир Андрійович започаткував у психології нову вчинкову парадигму, згідно якої вчинок стає методичною основою для вивчення психіки [1].

Розроблена науковцем історико-психологічна теорія вчинку особистості має гуманістичне спрямування і здатна зменшити розрив між академічною і практичною психологією в Україні.

Вчинок розглядається В. А. Роменцем як вища форма душевно-духовної активності людини, наповнена для неї конкретним життєвим сенсом. Вчинок — це не будь-яке, а обов'язково високоморальне, відповідальне, творче діяння.

У зміст поняття «вчинок» В. А. Роменець включає три аспекти:

1) подолання залежності від ситуації і обставин шляхом перетворення своїх внутрішніх позицій в напрямку свободи і незалежності від ситуації;

2) спрямованість вчинку на чітко усвідомлювані мотиви, відхід від інстинктів і неусвідомлюваних потягів;

3) вчинкове підпорядкування процесу творення меті діяльності, концентрація усієї енергії суб'єкта на самотворенні [3].

Здійснюючи вчинок людина реалізує свою сутність, зростає як непересічна вільна особистість і неповторна індивідуальність.

Вчинок, на думку В. А. Роменця, є основою психічного розвитку людини. Розвиток особистості відбувається не завдяки соціалізації (засвоєння соціальних норм не потребує вчинку), а завдяки творчості.

Вчинок є справжньою творчістю нових форм і якостей психічного. В. А. Роменець говорить про «моральну творчість», яка є необхідним свідченням того, що особистість справді є життєво зрілою та самостійною, не покладається на жодні поведінкові шаблони, демонструє готовність проживати своє життя на власний страх і ризик та під власну відповідальність [2].

Вчинок є основною будь-якої людської діяльності. Вчинок – це спосіб особистісного існування в світі. Все, що існує в людині і в людському світі, є вчинковим процесом і його результатом. Тому вчинок пропонується розглядати як всезагальний філософський принцип для психології (Г. О. Балл, П. А. М'ясоїд, О. О. Нікуленко, Н. Г. Ничкало, В. В. Рибалка, В. А. Татенко, Т. М. Титаренко, А. В. Фурман та ін.) [3].

Простежується, що вітчизняна концепція вчинку В. А. Роменця перегукується з ідеями зарубіжної екзистенційної психології. Хоч сам вчений на цьому не акцентував, але у його наукових доробках йдеться про такі феномени людської екзистенції, як творчість, сенс, становлення, особистісний ріст, самоактуалізація, свобода, смерть, безсмертя, віра в себе, відповідальність тощо.

Зрештою, подібними є ідеї про «авторство» по відношенню до власного життя, на чому, зокрема, наголошували основоположники екзистенційного напрямку (В. Франкл, Р. Мей та ін.), говорячи про творчість як «мистецтво жити», «мистецтво любити» тощо [3].

Таким чином, запропонована В. А. Роменцем теорія вчинку, є методологічно відмінною від наявних парадигм вітчизняної психологічної науки ХХ століття, які ігнорують суб'єктивність та сутність людини.

Найбільш вагомими здобутками вченого відносно практичної психології варто відмітити те, що він бачив живу людську душу з її переживаннями і стражданнями, її унікальність та неповторність. Цілком очевидна важливість наукової спадщини В. А. Роменця та можливості її використання у корекційно-розвивальній роботі практичного психолога.

Перспективи досліджень полягають у подальшому опрацюванні здобутків вітчизняних вчених, щоб з урахуванням власних наукових досягнень продовжувати розвивати гуманістично-екзистенційний підхід в практичній психології.

Список використаних джерел

1. Балл Г., Нікуленко О. Трактатування вчинку в теоретичному доробку С. Л. Рубінштейна і В. А. Роменця. *Психологія і суспільство*. 2011. №2. С. 124-129.
2. Ничкало Н. Г. Філософська віра українського мислителя. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711336/1/92.pdf>
3. Психологія вчинку: шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд; відп. ред. А. В. Фурман. К.: Либідь, 2012. 296 с.

Торжевська Наталія Ромуальдівна
аспірантка кафедри психології
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ҐЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Постановка проблеми: Питання статевого диморфізму протягом століть знаходиться в центрі уваги науковців, що досліджують людську природу і масив ґендерних досліджень збільшується рік від року. Однак початок ХХІ століття характеризується зміною дискурсу з соціально-політичного аспекту ґендеру на особистісну ідентичність в площині статевої визначеності.

Все більше дослідників в своїх наукових пошуках акцентують увагу не на особливостях статевої бінарності або андрогінності, а на статевої і ґендерній полівалентності [6].

Суспільні рухи піднімають на поверхню проблеми інтерсекс-людей, активно відстоюючи та розширюючи їх права на визнання, належну медичну допомогу, релігійну та правову свободу.

Бажання дати особистості самій визначити до якої статі і якого ґендеру вона себе відносить, що реально тільки на тій стадії розвитку, коли можливі процеси самопізнання та самоідентифікації, призводять до поширення методів ґендерно-нейтрального виховання дітей. Однак, теоретико-методологічна база такого способу виховання дітей на сьогоднішній день є недостатньо дослідженою і вимагає проведення наукових розвідок, спрямованих на вивчення можливості, доцільності та наслідків такого способу виховання.

Мета дослідження: проаналізувати зміст та сутність ґендерно-нейтрального виховання, його наслідки для психологічного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день єдиного підходу до визначення поняття «ґендерно-нейтральне виховання» в науковій літературі не існує, оскільки саме поняття є відносно новим і охоплює широкий діапазон понять: від радикальної відмови припису дитині будь-якого ґендеру, до перегляду змісту ролей в родині і суспільстві. У найбільш узагальненому розумінні, ґендерно-нейтральне виховання - це система освітніх та виховних заходів, яка передбачає викорінення ґендерних відмінностей, шляхом нейтралізації поняття «статева роль» і «ґендерна соціалізація».

Основний акцент в такому вихованні робиться на розвитку загальнолюдських якостей і рис дитини, навчанні різноманітним видам діяльності, використанні іграшок та одягу без стереотипного уявленням про те, якими мають бути всі дівчатка чи хлопчики.

На різних етапах розвитку дитини використовуються і різні інструменти такого виховання. Так, в період від народження до року батьки/вихователі дітей, які використовують нейтральний підхід, відмовляються від використання в дитячих речах кольорів і образів, які традиційно пов'язуються з конкретною біологічною статтю. Іграшки, одяг та заняття при такому вихованні перетинають ґендерні межі.

Мовленева політика такого виховання передбачає використання ґендерно-нейтральних займенників. Так, як правило, займенник «він» та «вона» замінюється на «вони» [1] і використовується не тільки відносно дитини, алей й її оточення. Щоб вирішити питання інклюзивності небінарних людей в Швеції з 2012 року запроваджено нейтральний займенник «hen». [3] В закладах освіти – від дитячих садочків до ВНЗ - використовуються ґендерно-нейтральні вбиральні, душові, гуртожитки тощо. В деяких навчальних закладах введена заборона на використання слів «хлопчик» та «дівчинка» [1].

При більш радикальній формі ґендерно-нейтрального виховання батьки приховують як від самих дітей, так і від суспільства біологічну стать дитини, щоб дати можливість їй самостійно ідентифікувати себе як чоловічу, жіночу або небінарну особистість. [2]

Прихильники аґендерного типу виховання, зокрема К. С. Браун, Д.Саксбі, наголошують, що діти виховані таким чином є більш успішними. [4] В дослідженнях С.Бем зазначається, що за андрогінія забезпечує більш широкі можливості соціальної адаптації, дозволяє проявляти більшу соціальну гнучкість, високий рівень самоповаги та мотивації на досягнення. [5]

В той же час в ряді наукових досліджень, присвячених питанням взаємозв'язку системи виховання і статевої диференціації (наукові праці таких дослідників як Г. Бреслав, Б. Хасан (1990), Ю. Альшина, А. Волович (1991); в дослідженнях рольової диференціації статі у дітей молодшого дошкільного віку (роботи Я. Коломінського, М. Мелтсас (1985), робиться наголос, що відсутність статевої диференціації є чинником, який негативно впливає на процеси статевої ідентифікації. Відсутність розуміння сутності і рольових особливостей статі в молодшому дитячому віці призводить до порушення процесу статево-рольової ідентифікації підлітків, яка включає статево-рольову ідентичність, статево-рольову поведінку, статево-рольові уподобання, статево-рольову поведінку [7].

Порушення процесів ґендерної соціалізації призводить до формування не чітких уявлень про себе, про батька та матір, ускладнює процес соціальної взаємодії підлітків. На етапі вторинної соціалізації діти, чиї уявлення про власну стать і ґендерні особливості інших людей не чітко сформовані, відчувають більше труднощів у взаємодії з однолітками і суспільством.

Висновки: На сьогоднішній день моделі ґендерно-нейтрального виховання не отримали належного теоретичного і методологічного обґрунтування.

Попри спроби інтенсивного і стрімкого введення таких моделей виховання і їх нормативного закріплення в ряді західних країни, сьогодні не розроблені механізми

нетравматичного, соціально безпечного способу розвитку дітей в умовах трансформацій гендерних систем, не розроблені способи їх інтеграції в загальноосвітні спільноти.

Актуальною задачею, яка стоїть перед психологами, педагогами, соціологами, фізіологами є продовження, в першу чергу, теоретичних пошуків і побудова моделей прогнозного характеру про соціально-психологічні наслідки такого – виховання, його вплив на демографічну ситуацію. Освітньо-виховна система – вкрай складна та важлива структура і зміни до неї, тим більш такі, які впливають не на структуру знання і окремі його елементи, а на самосприйняття особистості, мають вноситися тільки після всебічного фундаментального обґрунтування і належної апробації.

Список використаних джерел

1. Christia Spears Brown: Discrimination in childhood and adolescence a developmental intergroup approach. - New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017. - 234 pp.
2. Eagly, A. H. (1986). Sane meta-analytic approaches to examining the validity of gender -differeice research. In J. Hyde & M. Linn (Eds.), The psychology of gender: Advances through meta-analysis (pp. 159-177). Baltimore: Johns Hopkins University Press
3. Gustafsson Sendén, Marie; Bäck, Emma A.; Lindqvist, Anna. Introducing a gender-neutral pronoun in a natural gender language: the influence of time on attitudes and behavior (July 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4486751/>
4. Shutts, K., Kenward, B., Falk, H., Ivegran, A., & Fawcett, C. (2017). Early preschool environments and gender: Effects of gender pedagogy in Sweden. *Journal of Experimental Child Psychology*, 162, 1–17
5. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. /.
6. Гершенович А.А. Поливалентность человеческой сексуальности: методология подхода// Гуманитарные и социально-экономические науки: Ростов-на-Дону. - №1. – 2002. - С.78-79

Турбан Вікторія Вікторівна
*докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В.А. Роменця,
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
м. Київ, Україна*

НАУКОВИЙ СПАДОК ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ Й ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ

Творчість будь-кого науковця доцільно розглядати в контексті історичної епохи. Зокрема, тих культурних тенденцій, які вплинули на його світогляд. Наприклад, зрозуміти вчення Зігмунда Фрейда не можливо, не беручи до уваги Модернізм і процеси емансипації кінця XIX початку XX століть. Так само і теорію психології діяльності Льва Виготського варто розглядати як освоєння психологічною наукою марксистської філософії. Приклади можна наводити і далі. Кажучи ж про науковий спадок Володимира Роменця, до снаги бачити зв'язок його теоретичних пошуків з філософією екзистенціалізму.

Попри відомість в СРСР поглядів Жана-Поля Сартра, екзистенціалізм все ж не міг бути популяризований відкрито.

Причина очевидна: існування в СРСР лише єдиної офіційної філософської доктрини - марксизму. Разом з тим у філософських колах побутувало сленгові поняття «червоний екзистенціалізм». Тобто мало місце освоєння основних концепцій екзистенціалізму але без його питомої термінології.

Головні поняття якими оперує Володимир Роменець мають, за своєю конотацією, безумовно екзистенціалістський характер. Поготів, і сам стиль письма Володимира Роменця і, його етичні акценти переконливо свідчать про не байдужість автора до самої суті екзистенціалістського світогляду.

Далі ми розглянемо ключові поняття наукового спадку Володимира Роменця і покажемо, як вони перегукуються з екзистенціалізмом.

Підходячи до визначення поняття «вчинок», Володимир Роменець розрізняє, власне, вчинок і не-вчинок. Тобто він показує, що є протилежністю вчинку. Вчинок, за Володимиром Роменцем, завжди спрямований на втілення ідеалу. Тобто його детермінантою є усвідомлення і прагнення практичної реалізації ідеалу, що відображається у відповідних кроках.

Не-вчинком, у свою чергу, є стереотипний акт поведінки. Стереотипна поведінка, звісно, також може бути моральною і пов'язаною із виконанням обов'язків. Але така поведінка не є вчинком.

Щодо цього Володимир Роменець пише наступне: «Не кожна моральна дія стає вчинком. Звільняючи в трамваї місце для людини похилого віку, ми хоч і здійснюємо

моральну акцію, проте для нас вона може не бути вчинком, а лише звичайним вираженням нашої моральності. (...) Це лише звичайна стереотипна дія» [Тут і далі: 1, с. 195].

Відтак Володимир Роменець показує, а що, власне, є вчинком. Зокрема, він пише: «Зусилля волі, спрямовані на перетворення своєї природи – в гострому напруженні духовних сил, а нерідко й у потрясінні – свідчать про те, що ми здійснюємо вчинок» [с. 195].

Саме ці слова Володимира Роменця і являють собою паралель із концепцією Канта: внутрішня боротьба, яка супроводжує реалізацію обов'язку, і є підставою для високої моральної оцінки. За Володимиром Роменцем, ці внутрішні боріння – це також фактор особистісного розвитку.

Володимир Роменець наголошує, що будь-який учинок має внутрішній і зовнішній, тобто соціальний, виміри. Однак, як наголошує дослідник вони нерозривно пов'язані. Бо переживання й оцінки, які не відображаються у діях людини, не лише не ведуть до розвитку особистості, а більше того проявляються як фактор занепаду особистості.

Звернімо увагу на такі важливі слова Володимира Роменця: «Будь-яке суб'єктивне перетворення є недостатнім. Воно завершується лише тоді, коли й навколишня ситуація відповідає прагненням індивіда. Якщо ж людина змушена змінювати лише свою психологію і не може змінити ситуацію, настає або затримка в духовному розвитку, або ж психіка набуває патологічних ознак» [с. 196].

Інша важлива характеристика особистісного вчинку, яку виокремлює Володимир Роменець, – це конфлікт. Внутрішній учинок (вироблення певної оцінки) і соціальний учинок (спрямованість поведінки на втілення ідеалу) нерозривно і закономірно пов'язані з конфліктом. Як пише Володимир Роменець, «Психологічною основою вчинку є встановлення та розрив певних зв'язків людини з середовищем. Його можна розуміти також як вираження конфлікту між суспільною нормою поведінки і певною психологічною спрямованістю людини» [с. 196].

Як бачимо, Володимир Роменець у цьому випадку протиставляє середовище й особистість. Яка мета соціального середовища? Звісно, це системна рівновага. Як показують дослідження соціальних систем, будь-яка система має стійку тенденцію до самовідтворення. Відповідно, людина в системі має слугувати системі, а не навпаки.

Яка ж мета особистості? Загалом, усі соціально-етичні цілі можуть бути зведені до двох: перша, адаптуватися до системи, тобто середовища, і діяти згідно з соціальними нормами; і друга – діяти відповідно до своїх уявлень про етичний ідеал. У другому випадку йдеться про поведінку, базовану на переконаннях і етичних максимах. Володимир Роменець зазначає: «Те, що наповнює смислом саму дію, є піднесеним ідеалом людини» [с. 197].

Як можемо бачити, Володимир Роменець говорить не про банальний нонконформізм, а про осмислений конфлікт, який має сенс тільки тоді, коли в його основі є утвердження ідеалу. З процитованих слів також до снаги бачити, що саме

ідеал є основою осмисленої життєдіяльності. Таким чином, Володимир Роменець наголошує, що в основі морального вчинку перебуває моральний ідеал. «Якщо ж ідеал та дійсність розходяться, – зазначає Володимир Роменець, – людина стає бездієвою» [с. 197].

Звернімо увагу і на такі слова дослідника: «Співвідношення між ідеалом і дійсністю можна розглядати як залежність між мотивом і ситуацією. Так, для своєї реалізації вчинок потребує ситуації, що протистоїть людині і має бути зміненою, потребує волі, що переборює ситуацію» [с. 197]. Таким чином, очевидним є, що за Володимиром Роменцем, моральний вчинок – це внутрішній і соціальний акт поведінки, спрямований на втілення етичного ідеалу.

У трактуванні вчинку має місце й суперечність, яке не залишилася непоміченою і самим Володимиром Роменцем.

Спершу дослідник пише: «Вчинок починається в міру того, як мотивація втрачає для свідомості індивіда свій імовірний амбівалентний характер і наближається до однозначного рішення. Ліквідуються мотиваційні бар'єри для реального завершення вчинку. Він постає разом із припиненням "боротьби мотивів"». Однак далі автор зазначає: «У реальному вчинкові немає і бути не може повного усунення мотиваційної роздвоєності» [с. 198].

У процитованих словах, звісно, йдеться про когнітивний дисонанс, який супроводжує процес прийняття рішення. Ясна річ, Володимир Роменець має рацію, коли пише, що вчинок починається з подолання роздвоєності.

Як писав Микола Бердяєв, свобода – це не вибір; свобода настає тоді, коли вибір уже зроблено. Тлумачення вчинку, яке дає Володимир Роменець, має певні паралелі з філософією свободи Миколи Бердяєва. Але важливим є і те, що Володимир Роменець не витісняє проблему когнітивного дисонансу в учинкові.

Дослідник творчості й особистісного вчинку – Володимир Роменець переосмислює і тези німецької класичної філософії, і основні концепти персоналізму й екзистенціалізму, що робить його науковий вклад в українську психологічну науку фундаментальним.

Список використаних джерел

Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. К.: Либідь, 2001. 288 с.

Турбан Віталія Віталіївна
кандидатка психологічних наук,
старша викладачка кафедри психології
Інституту соціальних наук МАУП,
м. Київ, Україна

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОСОБИСТОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА САМООРГАНІЗАЦІЇ

Соціалізація є процесом, який вимагає здійснення свідомого й раціонального вибору. Вибір передбачає відкидання альтернатив і прийняття особистістю відповідальності за ті чи ті вчинки. Таким чином, самообмеження є компонентом здійснення вибору.

У свою чергу, самореалізація людини, зокрема й у професійній сфері, вимагає досвіду самоорганізації. Управління часом, розподіл ресурсів, прийняття й делегування обов'язків – всі ці компоненти самоорганізації включають і необхідність самообмеження особистості. Однак, самообмеження може мати й негативні прояви, спричинені як кризою соціалізації, так і деструктивними компонентами образу «Я».

Сучасні реалії постіндустріального суспільства та культурні чинники, які мають глобальний характер, зумовлюють істотні соціально-психологічні трансформації. Нині спостерігається плінність соціальних ролей, статусів, належних і прийнятних форм соціальної поведінки [2, с. 3].

Дедалі більшого розмаїття набувають соціальні цінності та ціннісні орієнтації, які поділяються представниками тих чи тих соціальних груп. З усією очевидністю фіксується розмивання рис, які традиційно виокремлювалися як такі, що властиві певному психологічному віку.

Закономірною є і зміна норм трудової етики – ставлення до професійної соціалізації, корпоративної солідарності, професійної самореалізації особистості тощо.

Самоорганізація особистості – здатність до інтегральної регуляції природних, психічних та особистісних станів, якостей і властивостей, яка здійснюється за допомогою вольовими й інтелектуальними механізмів; самоорганізація проявляється в мотивах поведінки й реалізується в упорядкованості діяльності.

Самоорганізація – це створення індивідуально-оптимальної особистісної й психічної системи; показник особистісної зрілості.

Самоорганізація має різні ступені прояву. Вона не властива інфантильним суб'єктам, тобто тим людям, які в процесі індивідуального розвитку не мали умов для повноцінного становлення механізмів саморегуляції. Самоорганізація у них не набула цілеспрямованості, усвідомленості, контрольованості.

Окреслюючи соціальний аспект самоорганізації, роль криз і конфліктів у процесі розвитку особистості можна сформулювати таким чином: самоорганізація – важлива

форма протидії зовнішнім, зокрема й соціальним впливам, що спрямовані на відчуження особистості.

Самоорганізації властиві системність і адаптивність. Позитивний досвід самоорганізації може бути відтворений за будь-яких умов. А отже, переживши ситуацію успіху, завдяки досвіду самоорганізації, особистість здатна відтворити його в інших проблемних ситуаціях і конфліктах.

Самоорганізація є результатом конфліктної взаємодії, в котрій суб'єкт намагається змінити існуючий порядок, узяти на себе відповідальність за наслідки конфлікту, за формування нових форм, необхідних для підвищення якості життя та діяльності [4].

Становлення особистості потребує усвідомлення соціальної організації й персональної самоорганізації як взаємозумовлених складників.

Особистість як система, що самоорганізовується, формується шляхом подолання криз і вирішення конфліктів задля творчості та продуктивної діяльності. Самоорганізації властива структурність. Відзначимо, що Т. М. Дрідзе виокремлює п'ять рівнів соціокультурної організації суспільства, кожному з яких відповідає власний тип «суб'єктності»:

– загальносоціальний рівень суб'єктності: усвідомлення великої соціокультурної спільноти («ми-працівники»);

– інституційний рівень суб'єктності: інституційно-професійна свідомість («ми-фахівці»);

– організаційно-управлінський рівень суб'єктності: посадова, представницька свідомість («ми-керівництво»);

– груповий рівень суб'єктності: групова свідомість або усвідомлення умовних соціально-психологічних й соціокультурних груп («ми-молодь»);

– особистісний рівень суб'єктності: індивідуальна свідомість («Я»).

Беручи до уваги той факт, що особистість існує лише в суспільних зв'язках, то всі процеси самоорганізації окремої особистості відбуваються в сфері самоорганізаційних процесів ієрархічно вищих соціальних систем. Ідеться про соціальні системи від мікросередовища особистості до суспільства загалом.

Як наголошує дослідник, самоорганізація особистості як системи має два аспекти: підтримання відносної стійкості структури та спричинення появи нових структур.

Оскільки, структура особистості містить певні суперечності, які є джерелом розвитку, то її саморух постає саморозвитком – внутрішньо спричиненим процесом закономірної, необоротної, спрямованої зміни, що веде до появи нових якостей. Водночас є й процеси саморегуляції, підтримання стабільності структури особистості завдяки скоординованим реакціям сил, які компенсують вплив мінливих умов зовнішнього середовища.

Самовизначення, проявляючись як акт діяльності, завершує пізнання особистістю власних здатностей і цілей. І, являючи собою практику самоорганізації, реалізується у

самообмеженні – відкиданні тих форм соціальної активності, які не мають актуальності з погляду дальніх і ближніх цілей розвитку особистості й при цьому суперечать процесу самоорганізації.

Самообмеження особистості означає вибір людиною однієї потреби для актуального задоволення. Особистість обирає певну сферу діяльності, в якій може предметно реалізувати власні сутнісні сили, але водночас несе відповідальність перед собою та суспільством за відмову від багатьох інших варіантів самореалізації [3].

Самоорганізація особистості містить також наступну послідовність взаємопов'язаних процесів: самовповноваження, самопрограмування, самовдосконалення, самоактуалізація, самореалізація.

Обравши певну діяльність, людина усвідомлює її кінцеву мету і проектує способи її досягнення. Це і є процес самопрограмування – вироблення ідеального образу свого життя, шляхом свідомого і цілеспрямованого планування власної діяльності (Г. І. Рузавін [1]).

У ході самовповноваження потреба переростає в інтерес, відбувається вибір людиною деякого шляху розвитку і свідоме «призначення» нею себе на певний вид діяльності. Вміння утриматися від дії або діяти в потрібний момент не менш важливе для розвитку особистості, аніж власне загальне усвідомлення особистих здатностей.

Суперечності між ідеальним образом і реальними можливостями людини спричиняють самовдосконалення – діяльність, спрямовану на виправлення усвідомлених недоліків.

Це здійснюється за допомогою самотренування і самоосвіти. Самотренування як діяльність із підвищення ефективності діяльності за посередництва повторюваних дій є напруженою працею, кінцева мета якої – якісно виконувати те, що людина хоче зробити.

Самоосвіта – діяльність із самостійного підвищення кваліфікації, рівня власної освіченості за рахунок свідомого розширення спектру своїх можливостей. Цей процес передбачає самовиховання – свідоме впорядкування навиків, набуття актуального досвіду.

До означеного спектру заходів входить і самонавчання – діяльність із отримання нових знань без допомоги сторонньої особи.

Процеси самовдосконалення реалізуються у досвіді, котрий уможливорює актуальний образ особистості, на який вона орієнтується у своєму розвитку.

Список використаних джерел

1. Рузавин Г. И. Парадигма самоорганизации как основа мировоззрения / Г. И. Рузавин // Свободная мысль. – 1993. – № 17–18. – С. 51–62.
2. Турбан В. В. Психологія етичної свідомості: Монографія. / В. В. Турбан. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. – 372 с.
3. Турбан В. В. Роль самообмеження в процесі самоорганізації особистості / В. В. Турбан // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології

імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. – Т. X, Вип. 28 – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – С. 891–899.

4. Цыбра Н. Ф. Самоутверждение личности (социально-философский анализ) / Н. Ф. Цыбра. – К. – Одесса : Вища школа, 1989. – 192 с.

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ВЧИНКУ ТА
СУЧАСНІСТЬ**

**ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ**

*Збірник тез доповідей
Щорічного наукового круглого столу*

Підписано до друку 24.06.21

